

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

SAYI:24 - 25

SAMSUN 2007

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

SAYI:24-25 SAMSUN 2007

Sahibi:

OMÜ İlahiyat Fakültesi Adına:
Prof. Dr. Ferit BERNAY

Yazı İşleri Müdürü:

Prof. Dr. Ahmet TURAN

Yayın Editörü:

Doç.Dr. Yavuz ÜNAL

Yayın Kurulu:

Prof. Dr. Osman GÜNER
Doç.Dr. Yavuz ÜNAL, Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ
Yrd. Doç. Dr. Recep GÜN

Kapak Tasarımı

Dizgi & Mizanpaj Baskı & Cilt

Ceylan Ofset 431 14 44

Sayı: 24-25 Samsun 2007

HAYYAM'IN RUBAİLERİNDE ÖLÜMSÜZLÜK ARZUSU¹

Yazan: Laden Parsi

Çev.: Doç. Dr. Metin YASA*

Dr. Dursun Ali TÜRKMEN**

ÖZET

Bu makalede, rubailerine özel atıfla, Hayyam'ın yaşam, ölüm ve ölümsüzlüğe ilişkin görüşleri tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Ölümsüzlük, Cennet, Cehennem.

ABSTRACT

DESIRE OF IMMORTALITY IN THE RUBAIYAT OF KHAYYAM

In this article, it is discussed the Khayyam's view on life, death and immortality with a special reference to his rubaiyat.

Key Words: Death, Immortality, Paradise, Hell.

Tarihte ve özellikle İran Edebiyat Tarihi'nde Ömer Hayyam, bilge, filozof, matematik bilgini, astronom, hakim ve şair gibi unvanlarla anılmaktadır.

Bununla birlikte, şair oluşu, eski kitaplarda görmezlikten gelinmiştir. Sözgelimi, Nizami-i Aruzi, *Çahar Makale* adlı eserinde Hayyam'dan astronom unvanı adı altında söz ederken, Ebu'l - Hasan Beyhaki, *Tarih-i Beyhaki* ve *Tetimme-i Swan el-Hikme* adlı eserlerinde Hayyam'ı otorite, filozof, hüccet el-hak unvanlarıyla anmıştır.

Hayyam'ın ölümünden elli sene sonra, ilk defa, İmadeddin Katib-i İsfehani, *Haridet el-Kasr* (bu eser Arapça'dır) isimli kitapta Hayyam'ın şairlik yönünden ve rubailerinden söz etmiş ve onun biyografisini Horasan şairleri arasında anmıştır.

Hayyam'ın felsefesinde, maddenin ötesinde herhangi bir şeyin varlığı söz konusu değildir; dünya, gizem dolu bir birleşme ve rastlantıyla

¹ Bu yazı, <http://www.negahino.com/Book.htm> (Erişim: 10. 01. 2007) adresinde yer alan “ تجلی آرزوی بی مرگی در رباعی های خیام ” isimli Farsça makale esas alınarak yapılmıştır. İlgili makale Farsça'dan Türkçe'ye aktarılırken, gerekli görülen yerlere, metnin daha iyi anlaşılabilmesi için, tarafımızdan tamamlayıcı dipnotlar eklenmiştir. (Çevirenler)

* O.M.Ü. İlahiyat Fak.

** O.M.Ü. İlahiyat Fak.

sürekli ve öncesiz bir biçimde hareket halinde olan atomların bir araya gelmesi sonucu varlık kazanmıştır², bu nedenle insan da madde ötesine yönelik herhangi bir korku ve ümide sahip değildir.

Sadık Hidayet, 1313/1934 yılında kaleme aldığı *Teraneha-ya Hayyam*³ isimli eserinin Önsöz'ünde şöyle der: "Hayyam, bilimsel ve felsefi eserlerinde, gizliliği ve takiiyeyi seçmiş olmakla birlikte, kimi bilimsel konuları işlerken, farkında olmadan ortaya koyduğu kendine özgü bazı kuramlar görülebilir. *Nevruzname* isimli eserinde özetle şöyle yazıyordu: "Yüce Tanrı'nın emriyle dünyaya ilişkin durumlar değişti ve dünyanın düzeni ve dönüşü gibi yeni şeyler ortaya çıktı."

Hayyam'ın rubailerini, evrene ve varlığa ilişkin maddeci bakışı nedeniyle, eskiden olduğu gibi şimdi de dindar kesim tarafından hoş görülmemektedir.

Hayyam, iyilik ve kötülüğe inanır; ancak iyilik ve kötülüğün öte dünyada değil, aksine, ilgili fenomenlerin, insanın düşünce ve davranışlarına bağlı olarak bu dünyada ortaya çıktığı kanısını taşır:

نیکی و بدی که در نهاد بشر است
شادی و غمی که در قضا و قدر است
با چرخ مکن حواله کاند ر ه عقل
چرخ از تو هزار بار بیچاره تر است

İnsan doğasında iyi ile şer

Kaza ve kaderde sevinçle keder

Feleğe etme havale ki, akıl açısından,

Felek, senden daha çaresiz bin beter

² Bilindiği gibi, Hayyam'ın bu düşünceleri ile Epikür'ün düşünceleri arasında bir benzerlik söz konusudur. (Bu bağlamda, sözgelimi, Halebi'nin, Yunan felsefe ve kültürünü Hayyam'ın felsefesinin kaynakları arasında sayması son derece önemlidir. Bkz.: Muhammed Ali-yi Furuği, Kasım-ı Gani, Ali Asgar-ı Halebi, **Hayyam: Hayatı, Felsefesi ve Gerçek Rubailerini**, çev.: Hasan Çiftçi – Orhan Başaran, Babil Yayınları, Erzurum, 2002, s. 70.) Nitekim, atomların öncesiz ve sonsuz olduğu kanısında olan Epikür'e göre de içinde yaşadığımız evren ve içindeki tüm varlıklar, birbirleriyle çarpışabilen, birbirlerine takılabilen ve birbirlerinden ayrışabilen atomlardan meydana gelmiştir. Bkz.. Kamıran Birand, **İlkçağ Felsefesi Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s. 106.

³ Sadık Hidayet'in ilgili eseri, **Hayyam'ın Teraneleri** adıyla Mehmet Kanar tarafından Türkçeye aktarılmış ve Yapı Kredi Yayınları arasında neşredilmiştir.

Hayyam, yıldızların, gezenlerin ve doğanın insanların hayatında etkili olduğunu araştırıp inceleyen biri olmamış olsaydı, ulaştığı inanç şu olacaktı: Evrenin yaratıcısı yoktur; her şey nasıl varsa, o şekilde vardır ve öylece varolmaya devam edecektir.

O'nun ölüm⁴ sonrası bir evrene inanmayı ve ilgili konudaki bas-kın düşünceleri, en iyi şekilde şu rubaide görülebilir:

گویند: بهشت و حور عین خواهد بود
و آنجا می ناب و انگبین خواهد بود
گر ما می و معشوقه گزیدیم چه باک
آخر نه به عاقبت همین خواهد بود

Derler: cennet ve kara gözlü eş olacak
Orada şarap, süt ve türlü aş olacak
Şarap ve sevgili seçtik diye neden korkalım
Görünen o ki, sonunda, aynı iş olacak

Aynı düşünceyi, Hayyam'a atfedilen şu rubaide de görmek mümkündür:

گویند که دوزخی بود عاشق و مست
قولی است خلاف، دل در آن نتوان بست
گر عاشق و مست دوزخی خواهد بود
فردا باشد بهشت همچون کف دست

Aşık ve sarhoş, cehennemlik derler
Gönül bağlanamaz buna, yok bu sözde karar
Eğer, cehennemlik olacaksa, aşık ve sarhoş
Yarın, olacak cennet, avuç içi kadar yer

⁴ Hayyam'ın ölüme ilişkin düşüncelerinin de Epikür'ü anımsattığı bilinmektedir. (Sözge-limi bkz.: Furuği ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 51, 62.) Zira Epikür'e göre, ölümden korkmaya gerek yoktur; çünkü, biz varken ölüm yoktur, ölüm varken de biz yokuz. Bkz.: Birand, **a.g.e.**, s. 108; krş.: Furuği ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 51, 62.

Gerçekte Hayyam, yalnız yarını olmayan yaşam adına kabus dolu güzel yönü ön planda tutarak bu evrenin güzelliklerinden haz almayı bilmekte ve hepimizin sonu olan yokluk karşısında ise her anı değerli saymakta ve bu hususu da en büyük sermayesi olan kimi rubailerinde ortaya koymaktadır. Bu anlayışına örnek, işte birkaç rubai:

از منزل کفر تا به دین، یک نفس است
وز عالم شک تا به یقین، یک نفس است
این یک نفس عزیز را خوش می دار
کز حاصل عمر ما همین یک نفس است

Küfür durağından dine, bir nefes
Kuşku aleminden yakine, bir nefes
Bu değerli tek nefesi hoş çek,
Zira ömrümüzün neticesi de, bir nefes

این قافله عمر عجب می گذرد
دریابدمی که با طرب می گذرد
ساقی، غم فردای حریفان چه خوری
پیش آر پیاله را، که شب می گذرد

Bu ömür kervanı, nice geçmekte
Yakala bir anı ki, şence geçmekte
Saki; dostların yarınki derdini neden çekersin?
Önce sun kadehi, zira gece geçmekte

Hayyam, yaşamının güzelliklerini, insanın bu toprak yere niçin gelip gittiğini sorgulamaya borçludur:

از آمدنم نبود گردون را سود
وز رفتن من جاه و جلالش نفزود

وزهیچکسی نیز دو گوشم نشنود
کاین آمدن و رفتنم از بهر چه بود

Gelmemden feleğin olmadı yararı
Gitmemden de artmadı, konum ve şanı
Hiç kimseden de duymadı iki kulağım,
Bu gelme ve gitmenin neydi nedeni?

Hayyam, araştırmalarına yönelik değerli bir cevap bulamadığı için, feleğin kötülüğünden ve insanın iradesi dışında gelişinden daralmış bir gönülle şöyle der:

گر آمدنم به من بدی، نامدمی
ور نیز شدن به من بدی، کی شدمی
به زان نبدی که اندرین دیر خراب
نه آمدمی، نه شدمی، نه بدمی

Gelmezdim, elimde olsaydı gelmem
Nasıl giderdim, elimde olsaydı gitmem
Bu harap dünyada daha iyisi olmazdı;
Ne gelmem, ne gitmem, ne olmam

Daha önce toprağa karışanları, toprak olanları görünce de, çaresiz, ölüme inanır. Şöyle der:

این کهنه رباط را که عالم نام است
آرامگه ابلق صبح و شام است
بزمی است که وامانده صد جمشید است
گوریست که خوابگاه صد بهرام است

Bu köhne kervansaray ki, adı dünya
Konaktır, sabah akşam denen alaca ata

Yüz Cemşid'den geri kalan bir meclis
Uyku yeri mezardır, yüz Behram'a

تا دست به اتفاق بر هم نزنیم
پایی ز نشاط بر سر غم نزنیم
خیزیم و دمی زنیم پیش از دم صبح
کاین صبح بسی دمد و ما دم نزنیم

Birlik olarak çırpınca elimiz
Gamın başına neşeyle tekme atarız
Sabah olmadan kalkıp demlenelim biraz
Zira, çok defa sabah olur ve nefes alamayız biz.

Hayyam, yaşamsal zorunluluk karşısında feleğin bile gücü olmadığını kabul ederek, şöyle der:

در گوش دلم گفت فلک پنهانی
حکمی که قضا بود زمن می دانی
در گردش خود اگر مرا دست بدی
خود را برهاند می ز سرگردانی

Gönül kulağıma gizlice söyledi felek
Ki hükmü kaderdir -benden bilerek-
Eğer olsaydı dönüş, elimde benim
Kurtarırdım serserilikten kendimi giderek.

Hayyam'ın yaşam ve ölüm konusundaki düşüncelerin ve ilgili fenomenlere karşı serzenişte bulunuşunun zihnine takılması, yalnızca onun yaşadığı döneme özgü bir şey değildir. Bunun için, üçüncü bin yılın başlangıcında bulunan insanlığın, henüz yaşamın nedenini ve ölümden kurtulmanın izini bulmadığını anlamamız yeterlidir.

Hayyam'ın rubailerinin büyük çoğunluğunu, yaşam sevgisi ve bu sevgiden el çekme sıkıntısı oluşturmaktadır. O, ölümden kurtulmanın mümkün olmadığını söyler. Yaşamı bu bağlamda tanıtır. Her şeyi hiç ve saçma kabul eder ve her çaresizlik anını da fırsat sayar. İşte bütün bunları ilk dile getirenin / ileri sürenin Hayyam olduğu söylenebilir.⁵

Ancak daha derin bir bakışla incelendiğinde, ölümü yadsıma ve ölümsüzlük bağlamı içinde olan insanın Cemşid⁶ ve Gılgamış⁷ döneminden günümüze kadar gelen amansız ölüm korkusunu yenebilmesi, sıkıntı ve hastalığından kurtulabilmesi için gösterdiği çabanın gerçekleşmesi, Hayyam'a göre, onun yaşam sürecindeki mutlulukların tamamını ve yaşadığı anı, tüm sıkıntılardan kurtulma aracı olarak değerlendirilmesine bağlıdır. Hayyam, anılan konuyla ilgili olarak şöyle der:

ایکاش که جای آرمدن بودی
یا این ره دور را رسیدن بودی
کاش از پی صد هزارسال از دل خاک
چون سبزه امید بر دمیدن بودی

N'olaydı, bir dinlenme yeri olsa

Yahut olabilseydi çıkmak bu uzak yola

Ah! Yüzbini yıl sonra toprağın içinden,

Ot gibi yine yeşerme umudu bulunsa

Hayyam'ın rubailerinde sıklıkla dile getirilen ölümsüzlük arzusu, satır aralarında ortaya çıkmakta ve eserlerinde de sürekli olarak yakalamaya çalıştığı söz konusu arzu işlenmektedir.

⁵ Halebi'nin ifade ettiği gibi, "Hayyam'ın dağınık sözleri bir çok açıdan Arthur Schopenhauer (karamsar Alman filozof 1788-1860)'ın doktrini ile karşılaştırılabilir." Bkz.. Furuği ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 66.

⁶ "İran'ın, masallara karışmış eski tarihine göre, ilk önce devlet kuran Pişdalılar soy sopundan gelme, dördüncü kağan. Söylentilere göre 700 yıl saltanat sürmüştür. " Bkz.: Rüştü Şardağ, **Bütün Yönleriyle Hayyam Rubailerini**, Özgür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 236. Ayrıca krsş.: Abdülbaki Gölpınarlı, **Hayyam ve Rubailerini**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, trsz, s. 152.

⁷ "Destana konu olan kral Gılgamış gerçekten yaşamış ve M.Ö. 27.yüzyılda Mezopotamya'daki Uruk kentinde hüküm sürmüştür. Ölümsüzlüğün ve bilginin peşindeki insanı yücelterek anlatan Gılgamış Destanı, Gılgamış'ın ölümünden bin yıl kadar sonra yazılmıştır ve günümüze kadar gelebilmiştir." Bkz.: http://tr.wikipedia.org/wiki/G%C4%B1lgam%C4%B1%C5%9F_Destan%C4%B1/ (Erişim: 13. 07. 2007)